ЕКОНОМІКА ТА ЕКОЛОГІЯ 30.08.2023 | Нарек Карапетян

Непередбачені наслідки

Країни Центральної Азії та Південного Кавказу виграють від санкцій проти Росії. Економічні показники деяких з них б'ють рекорди.

Економічне прогнозування – завдання не з легких, особливо коли йдеться про передбачення потенційної рецесії. Кризові явища часто залишаються непередбаченими, а передбачені економічні спади часто не збуваються. Цю помилку влучно описав нобелівський лауреат Пол Самюельсон – як «передбачення дев'яти з останніх п'яти рецесій».

Саме так було з прогнозуванням економічних наслідків російського вторгнення в Україну для країн Центральної Азії та Південного Кавказу. Ще у березні – квітні 2022 року чи не кожен економіст стверджував, що на ці країни – з настільки тісними зв'язками з Росією, що в них майже синхронізувалися економічні цикли – очікує погіршення економічної ситуації, зважаючи на глибоку кризу, яку передбачали для РФ.

Ці економічні зв'язки включають як мінімум торгівлю, інвестиції, грошові перекази та динаміку курсу валют. За останнє десятиліття грошові перекази з Росії в середньому становили 30 відсотків ВВП Таджикистану та 25 відсотків ВВП Киргизстану. На зовнішню торгівлю з Росією припадає близько 30 відсотків загального обсягу торгівлі Вірменії і 25 відсотків — Киргизстану. Казахстан, Узбекистан, Грузія й Азербайджан також належать до країн з міцними економічними зв'язками з Росією. Внаслідок цих зв'язків у регіоні утворився синхронізований економічний цикл, що стало очевидним зокрема в наслідках шоку 2014 року (під час «першого раунду» санкцій і нафтового шоку), коли майже в усіх країнах регіону сповільнилося економічне зростання і збільшився тиск на їхні валютні ринки.

Саме тому з 24 лютого 2022 року економічна невизначеність посилилася не лише для Росії, а й для регіону. Намагаючись хоч якось окреслити ризики для економіки Вірменії, ми з колегою опублікували статтю, де прорахували потенційні наслідки різних

сценаріїв. Загалом картина виявилася досить похмурою: падіння обсягу грошових переказів, експорту, інвестицій та ВВП. Хоча ми підкреслювали, що позитивні зміни також можливі, вони сприймалися як другорядні чинники, а передбачити їх було важче.

Так само міркували й міжнародні організації – МВФ передбачав значне сповільнення економічного розвитку в регіоні. Однак насправді в деяких країнах регіону показники економічного зростання досягли рекордних висот, помітних навіть на глобальному рівні.

Як економісти могли настільки помилитися з прогнозом, і в чому полягала їхня помилка?

Першою помилкою було припущення щодо стану російської економіки. В Росії прогнозували глибокий економічний спад (від 8 до 15 відсотків зниження ВВП), проте було втрачено тільки 2,1 відсотки.

Головна помилка полягала у припущенні, що канали, у рамках яких російська економіка впливає на інші країни, залишаться без змін

Але головна помилка полягала у припущенні, що канали, у рамках яких російська економіка впливає на інші країни, залишаться без змін – хоча було зрозуміло, що Росія переживає безпрецедентний шок, надзвичайно швидко здобувши найвищий рівень санкцій в історії.

Зважаючи на невеликий розмір деяких з цих економік, це потягло за собою макрокритичні наслідки для країн регіону.

Перший канал: російський імпорт та інша торгівля в регіоні. Російський імпорт скоротився приблизно на 40 відсотків після заборони західних країн на експорт до Росії, але вже в листопаді 2022 року відновився до довоєнного рівня. Це відбулося завдяки імпортозаміщенню з інших країн, таких як Китай, а також паралельному імпорту з третіх країн, таких як Туреччина, Казахстан, Киргизстан, Вірменія та Грузія. Як наслідок, споживчі товари, такі як смартфони, пральні машини, холодильники, морозильні камери, легкові автомобілі та запчастини, продовжують надходити до Росії, хоча й за підвищеними цінами через альтернативні маршрути та націнку компаній, що виступають посередниками.

Другий: приплив людського капіталу. Через обмеження можливостей ведення міжнародного бізнесу з Росії (включно з IT та фінансовою сферою) санкції посприяли виїзду кваліфікованої

робочої сили з країни та переселенню до інших країн регіону – Вірменії, Грузії, Казахстану, Узбекистану. Кожна з них прийняла від 50 до 150 тис. осіб. Це створює тиск на місцевий ринок житла, підвищуючи ціни на оренду та купівлю нерухомості, сприяє підвищенню цін у секторі послуг.

Третій: приплив капіталу. У країни регіону відбувся відчутний приплив капіталу з Росії – частково разом з переїздом людей і компаній, а частково у рамках пошуку «безпечної гавані» від санкційного режиму, спрямованого проти банківської сфери Росії. Перекази з Росії до Вірменії, Грузії та Азербайджану нетто зросли у понад п'ять разів за 2022 рік, а в Таджикистані та Узбекистані подвоїлися. Це створило тиск на валютні ринки цих країн і посприяло зміцненню національних валют. Найбільше зростання показав вірменський драм – 18,5 відсотка у 2022 році. На другому місці — грузинський ларі — 13,3 відсотка.

Експорт з Вірменії до Росії зріс на $1,6 млрд, що становить лише 0,5 відсотка від загального імпорту Росії у 2021 році, але забезпечило зростання експорту Вірменії більш ніж на 50 відсотків

Більшість цих економік невеликі, тож ці канали досить відчутно сприяють їхньому зростанню. Наприклад, експорт з Вірменії до Росії зріс на $1,6 млрд, що становить лише 0,5 відсотка від загального імпорту Росії у 2021 році, але забезпечило зростання експорту Вірменії більш ніж на 50 відсотків.

Але у цієї медалі є і зворотний бік. Поки країни регіону отримують вигоду від надходжень з Росії та паралельної торгівлі, дуже швидко утворюються вразливі місця.

По-перше, хоча ймовірність, що західні країни застосують вторинні санкції на паралельну торгівлю, досить низька, ці країни стають відкритішими до російської економіки з усіма її поточними викликами та змінами.

По-друге, зростання цін, спричинене притоком людського капіталу в ці країни, – це теж виклик, особливо в умовах високої інфляції. Це створює соціальний тиск і збільшує нерівність через вищі доходи в конкретних сферах (таких як постійне і тимчасове житло та інші послуги) та підвищення цін водночас зі стагнацією реальних доходів в інших сферах (таких як сільське господарство чи промисловість).

Позитивні наслідки тимчасових ефектів з Росії створюють таке явище, коли економіка стає більш «ледачою» та починає втрачати свої продуктивніші галузі

Нарешті, позитивні наслідки тимчасових ефектів з Росії створюють таке явище, коли економіка стає більш «ледачою» та починає втрачати свої продуктивніші галузі (економісти називають це «голландською хворобою»). Це відбувається через те, що зміцнення валюти погіршує умови торгівлі товарами вітчизняного виробництва на зовнішніх ринках. Ба більше, робоча сила починає переміщатися в «ледачі» сектори, такі як сфера послуг, що створює ще більше довгострокових проблем. Зокрема, ця проблема критична для IT-сектору Вірменії, який останнім часом швидко розвивався завдяки талановитим фахівцям і конкурентним цінам, чи для виноробів, які успішно займали свою нішу на ринках ЄС.

Хоча уряди країн Центральної Азії та Південного Кавказу намагаються знижувати такі ризики, часом їм доводиться ухвалювати непрості рішення. Наприклад, Вірменія заборонила експорт товарів подвійного призначення, але реекспорт товарів на зразок смартфонів і автомобілів навряд чи припиниться, зважаючи на спільну економічну зону з Росією (Євразійський економічний союз). Через інфляційний тиск, створений додатковим попитом, центральний банк був змушений посилити контроль над кредитно-фінансовою політикою і послабляти його дуже обережно навіть після досягнення нижньої межі цільового показника інфляції.

Проблеми «ліні» розв'язати так само складно. Зростання обмінного курсу вже стало реальністю, тож уряд намагається стимулювати «продуктивні» сфери, такі як виробництво та IT. Але така політика має свою ціну – як фінансову, так і соціальну.

Саме тому країнам регіону, а також західним країнам, які накладають санкції, варто дослідити це питання глибше. Перші повинні з обережністю ставитися до короткострокової вигоди та порівнювати її з довгостроковими витратами, насамперед захищаючи себе від ризиків, які зрештою можуть зашкодити економіці. А західні країни мають підтримати їх на цьому шляху за допомогою наявних інструментів.

Переклад з англійської Наталії Сліпенко

Нарек Карапетян

Нарек Карапетян (Narek Karapetyan) - кандидат економічних наук,
викладач Вірменського державного економічного університету.